

СЕКЦІЯ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.5

Засанська С.В.*кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник**Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації*

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ РОЗПОДІЛУ

ASPECTS OF MODERN THEORY OF DISTRIBUTION

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються особливості розподілу сукупного суспільного продукту в теоретичних надбаннях та в сучасних умовах. Проводяться теоретичні паралелі визначення факторів виробництва та факторів розвитку національного господарства. Розглядаються умови нерівномірного розподілу ресурсів та майнового розшарування населення за доходами.

Ключові слова: розподіл, капітал, суспільний продукт, населення.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются особенности распределения совокупного общественного продукта в теоретических достижениях и в современных условиях. Проводятся теоретические параллели определения факторов производства и факторов развития национального хозяйства. Рассматриваются условия неравномерного распределения ресурсов и имущественного расслоения населения по доходам.

Ключевые слова: распределение, капитал, общественный продукт, население.

ANNOTATION

The article considers the features of the distribution of the aggregate social product in theoretical achievements and in modern conditions. Theoretical parallels are being made to determine the factors of production and factors of development of the national economy. The conditions for the uneven distribution of resources and property stratification of the population by income are considered.

Key words: distribution, equity, social product, people.

Постановка проблеми. Класичні підходи до інтерпретації теорії вартості закладають вагомому основу для сучасних досліджень, уточнень, виявлення нових закономірностей тощо. З появою різноманітних форм господарювання стає необхідним формування цілісного уявлення про розподіл доходу, фактори, які на нього впливають, та суб'єктів, які відіграють при цьому ключову роль.

Серед базових класичних підходів до розробки теорії розподілу в національній економіці відзначають теорії трьох представників англійської школи: Адама Сміта, Давида Рікардо й Джона Стюарта Мілля. Їхні доробки дають змогу зрозуміти основні принципи формування теорії розподілу та оптимального використання ресурсів в умовах їх обмеженості, що сьогодні набуває актуального значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливістю теорії вартості за А. Смітом є те, що прибуток, який був отриманий підприємцем, не відділяли від відсотку на капітал, оскільки організатор виробництва виступав одночасно й власником капіталу. А. Сміт піклувався не про пояснення розподілу сукупного суспільного продукту, а про дослідження відношень між розподілом і розвитком економічної діяльності у перспективі [1, с. 122].

Більш ґрунтовні напрацювання були здійснені його наступником – Д. Рікардо, який у праці «Початки політичної економії» поставив проблеми розподілу у центр економічних досліджень. В перших виданнях він спробував визначити закони, які керують неоднорідним розподілом продукту землі між трьома класами суспільства: володільцями землі, власниками грошей або капіталу, необхідного для її обробки, і робітниками, працею яких вона обробляється. Звертаючись до теорії Мальтуса, Д. Рікардо вказує на безперервне зростання населення, що потребує освоєння нових земель, внаслідок використання яких знижується плодючість ґрунту. Внаслідок цього відбувається зростання цін на продукцію, вирощену на такій землі, відповідно, й зростання вартості засобів існування, хоча величина реальної заробітної плати може залишатися на попередньому рівні [2, с. 397-443].

Слід відзначити таку закономірність, яка справджується й у наш час: постійне зростання заробітної плати й орендної плати обумовлює зниження норми прибутку. Це приводить до ситуації, за якої власники землі, оплативши послуги за землю й за працю, не отримують очікуваного прибутку. Зникають стимули до накопичення капіталу й в подальшому – до економічної активності. Тобто, згідно з теорією Д. Рікардо, існують межі для економічного зростання відповідно до закону спадної плодючості землі, тоді як А. Сміт таких обмежень не ставив. В результаті цього формується закон граничної корисності.

Наступним вагомим та оригінальним внеском у теорію розподілу вважають роботу

Дж. Стюарта Мілля. В його теорії розрізняються «закони виробництва, які відносяться до істин природного відбору» та «розподілу багатства, яким займаються людські інститути». Він констатував відношення прибутку від заробітної плати, наголосивши на тому, що прибуток зростає тоді, коли заробітна плата падає, й падає, коли заробітна плата зростає.

Намагання англійських класиків вибудувати цілісну теорію розподілу створили економічні перспективи для подальших досліджень у цьому напрямі.

Окремим доробком в історії економіки стоїть вчення К. Маркса про теорію розподілу, в якій вартість праці займає домінуючу позицію. На його думку, змінна вартість товару походить від праці, яка його створила. Тобто змінна вартість представлена певною кількістю затраченого часу на виробництво товарів, яку можна оцінити. Суспільно нормальні умови праці й середня інтенсивність праці виступають тут еталоном для виміру змінної вартості. Для визначення важкої праці застосовуються коефіцієнти до простої праці.

Змінна вартість праці визначається робочим часом, який витрачений на створення предметів, необхідних для безперервної підтримки життєдіяльності. Щодо доданої вартості (Mehrwert), яку капіталісти присвоюють собі в результаті понаднормової експлуатації робітників, це пояснюється логікою капіталістичної системи й ніяким чином не відноситься до вольових рішень капіталістів. У розподілі доданої вартості беруть участь дві категорії: робітники й капіталісти. Причому останні більшу частину доданої вартості перетворюють на капітал (закон накопичення капіталу). Зростання постійного капіталу попереджає зростання змінного капіталу як основного джерела створення доданої вартості. А частка доданої вартості по відношенню до загального капіталу знижується, як наслідок, падає значення середньої норми прибутку. Такий розподіл капіталістичного суспільства є спрощеним баченням. Оскільки у сучасному Світі різносторонність складу суспільства тяжіє до різноманіття.

Загалом погляди К. Маркса стосовно руху капіталістичного суспільства до безкласового носять метафізичний, філософський характер, що знайшло відображення в праці Р. Арона «Опіум інтелектуалів». Теорія трудової вартості К. Маркса була розкритикована Й. Шумпетером, який стверджував, що люди не виробляються за законами капіталістичного устрою [3, с. 25].

Пізніше маржиналісти в ході критики марксистської теорії розподілу склали власну, яка була частиною загальної теорії корисності. А ця теорія стала основоположною для розвитку наступної – теорії зобов'язань (з рос. «теория вменения»), сутність якої полягала у визначенні частки у загальному продукті після вилучення будь-якого фактору виробництва (за Карлом Менгером). З ним не погодився Фон

Візер, оскільки вважав необхідністю виявляти продуктивний внесок фактору, в результаті чого запропонував усі фактори застосовувати пропорційно. На противагу цьому Ганс Майер розробив широку теорію зобов'язань. Її сутність полягає у пошуку розпорядником факторів виробництва оптимального варіанта їх співвідношення. При цьому граничне використання кожного фактору визначається шляхом досліджень [3, с. 26-29].

Деякі положення маржиналістської теорії справджуються і в умовах ринкової економіки, наприклад, максимізація прибутку підприємства в умовах конкуренції, яка залежить від граничної продуктивності вартості фактору виробництва. При цьому економічний суб'єкт намагається комбінувати ці фактори найкращим чином, поки граничний ефект не буде досягнуто.

Особливою відмінністю підприємства від домашнього господарства є те, що підприємство керується можливостями прибутку, що має форму змінного, тоді як домашнє господарство скеровується на задоволення власних потреб, основними категоріями для яких виступають майно і дохід [4, с. 12].

Загалом будь-яка висунута гіпотеза мала своїх прибічників та критиків, які намагались довести істинність тих чи інших економічних умов або піддати сумніву їх правдивість.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Основною метою роботи є дослідження теорії пропозиції факторів та характеристика сукупності факторів, котрі формують відповідну частку в національному доході на тривалий період. Окрім цього, планується виявити особливості споживчого господарювання сімейних домогосподарств та їх вплив на національний дохід.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні тенденції щодо формування теорії розподілу тяжіють до її зв'язку з теорією економічного зростання. Останніми роками сформувався дослідження як у напрямі розподілу сукупного продукту, так і в напрямі оптимального використання ресурсів в умовах вичерпності або обмеженості.

Відомою роботою Ж. Маршала і Ж. Лекайона «Розподіл національного доходу» були закладені принципи реалістичної моделі розподілу. Основними положеннями, якими була описана ця теорія, були зрозумілі задачі щодо охоплення усіх задіяних у розподілі процесів, а також індивідів та інститутів за однорідними категоріями. При цьому автори відзначали конфліктні ситуації у розподілі національного продукту між чотирма групами учасників: підприємцями у сферах промисловості і торгівлі; підприємцями в сільському господарстві; робітниками, які отримують заробітну плату; найманними працівниками [4, с. 38-39]. Цінність теорії розподілу носить соціальний, інституціональний і психологічний характер, що свідчить про намагання науковців наблизитись до системного аналізу.

У ході розвитку теорії розподілу сформува-лись загальні напрями аналізу, які стосуються інституціонального плану, а саме конкретні до-ходи, утворені в соціально-економічному серед-овищі, та функціонального плану, а саме поділ доходів відповідно до економічних цілей. Тео-рія розподілу справедлива як для макроекон-оміки, так і для мікроекономіки.

Досі недостатньо розробленою є теорія про-позиції факторів, а збагатити її можна з позиції діяльності угруповань, оскільки та форма, яку прийняла ця теорія в умовах повної конкурен-ції, є спірною. В сучасних умовах недосконалої конкуренції взаємодіють між собою нерівні еко-номічні суб'єкти. Навіть за умови однорідності угруповань їхня поведінка в процесі розподілу сукупного доходу може мати непостійний ха-рактер. Тому попит і пропозиція факторів за-лежать від багатьох економічних умов, а в цих поняттях висновки про частку доходів в сукуп-ному доході не завжди задовільні. Деякі дохо-ди формуються поза ринком, і вони не є неза-лежними від умов попиту і пропозиції на ринку праці. До таких доходів відносять заробітну плату працівників адміністрацій, органів тощо. Проте усереднення можливостей у винагороді за працю будується на принципах порівняння і наслідування [4, с. 43-50].

Для сімейних домогосподарств винагорода переважно отримується від землі як фактору виробництва, який з факторами праці й капі-талу утворює матеріальний продукт. Вартість його частини, яка відноситься до послуг землі як фактору виробництва, утворює земель-ний дохід (ренду). Хибно вважати, що рента є причиною, а не наслідком підвищення цін на сільськогосподарську продукцію. Поряд зі зрос-танням ренти рівень заробітної плати може не змінюватись, при цьому прибутки будуть зни-жуватись. Це можна спостерігати й сьогодні. За умов підвищення цін на сільськогосподар-ську продукцію, яка може навіть й не залежати від фактору плодючості землі, власники землі отримують диференційну ренду.

Макс Вебер чітко відзначив, що «процес домашнього господарства і процес господарю-вання споживчого (або прибуткового, доход-ного) сьогодні розділилися і протікають кожен в окремоті безперервним рядом дій» [4, с. 13]. Дохідне господарство хазяйнує інакше, ніж до-машнє, оскільки спрямовується до прибутко-вості, а не корисності, у чому й полягає основна їх характеристика. Дохідні домогосподарства є економічно автономними й раціональними об'єднаннями. Грошові розрахунки як в одного, так і в іншого господарства залежать від мир-них шансів ринку [4, с. 13].

Окрім цього, за умов нерівномірного розпо-ділу ресурсів на ринках факторів і виробництва присутні монополістичні елементи. І для розу-міння процесу розподілу національного доходу слід скористатися теорією монополії. Так, на-приклад, М. Калецькі, використовуючи цю тео-

рію, охарактеризував фактори, які визначають відносну частку заробітної плати в національ-ному доході протягом тривалого часу. Він по-казав, що в капіталістичних країнах ця частка є стабільною. У його дослідженнях для Велико-британії з 1910 року по 1935 рік цей показник становив в середньому 42% й коливався у меж-ах від 40,7% до 43,7%. У більш пізніх його дослідженнях подібна ситуація спостерігалась і в Англії. Вона також показала стабільність протягом тривалого періоду. Так, з 1919 року по 1934 рік середнє значення цієї частки стано-вило 36,3% й коливалось від 34,9% до 39,3%.

Така стабільність на фоні загальних депре-сій та війн викликала подиви. Проте М. Ка-лецькі доводить, що така ситуація пояснюєть-ся капіталістичним устроєм, у якого відносна частка доходів бруто і середня заробітна пла-та в сукупному торговому обігу визначаються середнім ступенем монополізації економіки [3, с. 217-220].

Подібна постійність частки заробітної пла-ти в національному доході може бути хибною. Багаторазові дослідження закордонних вчених показують, що потрібно застосовувати якомога більшу кількість факторів, котрі сприяють ви-значенню їх частки в національному доході на тривалий період, оскільки роль держави в та-кій економіці виявляється несуттєвою.

Необхідно зважити також на функціональ-ний або індивідуальний розподіл доходів, останній з яких залежить від соціально-еко-номічних та юридичних факторів. На початку ХХ століття набула розвитку політика пере-розподілу доходів. Основною тезою у підтримці працюючого населення було встановлення міні-мальної заробітної плати. Ця практика широко поширювалась в Новій Зеландії, Франції для чого розроблялась законодавча база. Загалом наслідки перерозподілу в соціальному аспекті піддавались критиці, оскільки виявлялось, що передача доходів багатих верств населення для бідних посилювала владу. Обмеженням витрат груп, які виконують соціально-значимі функції в суспільстві (виховання особистості), держава намагається перекласти ці задачі на себе. Вихо-дить, що середній клас знищується через недо-статність незалежних засобів, які опиняються в розпорядженні державної бюрократії. Пізні-ше політика перерозподілу виходила з бажання здійснити реформу. Висловлювання класиків щодо теорії розподілу стосувались як її під-тримки, так і критики. Рівний розподіл доходів не може викликати людського прогресу.

Проте економічна точка зору говорить про переваги розподілу, які відображаються на під-тримці людського капіталу. У будь-якому ви-падку ефективність розподілу залежить як від обсягу продукту, який необхідно розподілити, так і від його структури [3, с. 233-235].

На думку економіста радянських часів Н.С. Марголіна, метод балансів показує уста-новлення раціональних пропорцій доходів і ви-

трат населення для забезпечення високих темпів розвитку національного господарств й визначає пріоритетні галузі. Баланс розділяє несільське населення, доходи якого формуються за рахунок несільськогосподарських робіт незалежно від проживання в селі чи місті, та сільське населення, яке проживає за рахунок сільськогосподарської праці.

Вихідними критеріями для аналізу статей балансу є три напрями, які стосуються грошових доходів, витрат і заощаджень, а також динаміка готівкових грошей.

Згідно з твердженнями експертів баланс доходів і витрат населення виконує низку важливих функцій, серед яких слід назвати планування податків і заощаджень населення, яке дає змогу визначити розміри державних позик, які можна розмістити серед сільського і міського населення в різних областях. Баланс встановлюється на період, який відповідає загальному економічному плану й виступає головним інструментом досягнення збалансованості національної економіки [3, с. 498-500]. Подивимось, як змінюється наявний дохід у розрахунку на одну особу, під час підрахунків у табл. 1.

Слід відзначити, що по доходу з II кварталу 2014 року дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Це вплинуло на загальне значення наявного доходу у розрахунку на одну особу, оскільки кількість постійного населення зазначається по всій території України.

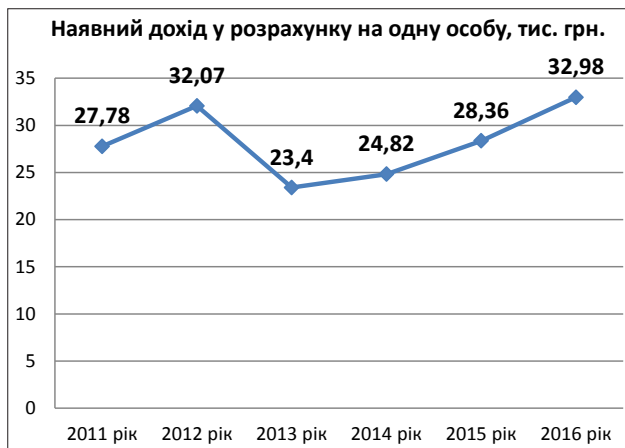

Рис. 1. Динаміка наявного доходу у розрахунку на одну особу в Україні

З графіку видно, що у 2013 році показник наявного доходу у розрахунку на одну особу різко впав. На фоні загального скорочення постійного населення України цей показник до 2016 року має позитивну тенденцію. Проте він не відображає цілісної картини про майнове розшарування населення за доходами і є усередненим. Повну рівновагу витрат і заощаджень показує баланс доходів. У межах витрат та заощаджень з 2010 року по 2012 рік відбулись деякі зміни: знизилась сплачена від власності доходи на 10 277 млн. грн., проте збільшились поточні податки на доходи, майно на 17 604 млн. грн., внески на соціальне страхування на 12 931 млн. грн. Водночас різко зменшились нагромадження нефінансових активів населення на 22 532 млн. грн.

Статистичні дані свідчать про те, що у складі фінансових активів зростає лише стаття заощаджень в іноземній валюті на 19 219 млн. грн. [5]. Хоча, «за даними НБУ, у квітні 2013 року на готівковому ринку України вперше за останні п'ять років зафіксували профіцит валюти у розмірі \$117 млн. Експерти величину цього показника пояснюють стабілізацією курсу гривні і падінням депозитних ставок за валютними вкладками» [6]. Отже, виявляється, що населення купувало менше іноземної валюти, ніж продавало. Лише інформація про оподаткування операцій з валютою викликала зростання продажу іноземної готівки на 30%. Державна політика у сфері фінансово-валютного ринку формує попит на валюту, який постійно змінюється й залежить від багатьох зовнішньоекономічних факторів. У 2015 році знову відзначений профіцит платіжного балансу внаслідок отримання від МВФ чистих кредитів на суму 5,2 млрд. дол., які були спрямовані на збільшення золотовалютних резервів. Оскільки ці кошти не підлягають здійсненню валютних інтервенцій на валютному ринку, девальвація постійно переслідує українську гривню [7]. Вже у 2016 році цей показник становив 1,3 млрд. дол. [8].

Різноструктурність національної економіки прагне до комплексності та захищеності від коливань світових цін на товари. Однак ці прагнення залежать від природних, фінансових та людських ресурсів, позиція останніх з яких представляє економічну націю країни. Так, в економічному аналізі впливу характеру національної економіки на міжнародну торгівлю використовують коефіцієнт залежності нації від міжнародної торгівлі [3, с. 515]:

Таблиця 1

Доходи та витрати населення України в період з 2011 року по 2016 рік

Показники	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Доходи населення, всього, млн. грн.	1 266 753	1 457 864	1 061 886	1 122 890	1 212 571	1 398 682
Кількість постійного населення, тис. осіб	45 598,2	45 453,3	45 372,7	45 245,9	42 759,7	42 414,9
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, тис. грн.	27,78	32,07	23,40	24,82	28,36	32,98

Джерело: [5]

$$k_3 = \frac{Q_{вн}}{Q_{закор}} \quad (1),$$

де k_3 – коефіцієнт залежності нації від міжнародної торгівлі, %;

$Q_{вн}$ – обсяг товарів і послуг, які споживаються всередині країни, грн.;

$Q_{закор}$ – обсяг товарів і послуг, які надходять з-за кордону, грн.

Низький коефіцієнт залежності характерний для бідних країн. Та це не означає, що економічний розвиток країни супроводжується зростанням залежності від міжнародної торгівлі. Для того, щоб дізнатися, чи справджується це твердження, проведемо розрахунки за певний період.

Як видно з розрахунків, показник залежності нації від міжнародної торгівлі має певні коливання, які, на думку автора, пов'язані з політичною ситуацією в країні. Для національного господарства вигідно брати участь у міжнародній торгівлі, яка є матеріальною основою міжнародних економічних відносин, що забезпечує зростаючу інтеграцію світового господарства.

Для більш точного зіставлення взаємозв'язку міжнародного сектору на вході і виході кожної галузі національної економіки скористаємось таким відношенням, яке визначає середню схильність до імпорту [3, с. 516]:

$$Ci = I / Hd \quad (2),$$

де I – імпорт товарів і послуг, грн.;

Hd – національний дохід, грн.

Гранична схильність до імпорту вказує на його збільшення в результаті зростання національного доходу. Під національним доходом розуміють сукупність усіх доходів в економіці домашніх господарств і підприємств незалежно від того, де вони використовують ресурси. Проведемо розрахунки зазначеного показника у табл. 3.

Показник може бути використаний для визначення взаємозв'язку між імпортом та експортом держави і його сукупним доходом. Гранична схильність до імпорту вказує на його збільшення в результаті зростання національного доходу й показує, на скільки збільшиться (скоротиться) імпорт за зростання чи скорочен-

ня доходу на одиницю. Як видно з розрахунків, простежується спадна динаміка коефіцієнта середньої схильності до імпорту саме у 2013 році.

Крім того, імпорт також залежить від обмінного курсу національної грошової одиниці. Причому залежність пряма, тобто чим вище обмінний курс національної валюти, тим більш дешевими і привабливими стають імпорتنі товари для вітчизняних покупців [9].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна сформулювати низку основних висновків.

Теорія розподілу вказує на мінливий характер процесу розподілу сукупного доходу навіть за однорідності угруповань, що пояснюється їхньою соціально-економічною поведінкою.

В умовах ринкової конкуренції, виснаженні природних ресурсів, нерівнозначного зростання орендної та заробітної плати зниження норми прибутку є обумовленим. Оплативши послуги за землю й за працю, власники землі не отримують очікуваного прибутку. Як наслідок, знижують стимулювання до накопичення капіталу й в подальшому – до економічної активності. Тобто, згідно з теорією Д. Рікардо, існують межі для економічного зростання відповідно до закону спадної плодючості землі, тоді як А. Сміт таких обмежень не ставив. В результаті цього справджується закон граничної корисності.

XX століття ознаменувало, що перерозподіл доходів є суттєвою підтримкою працюючого населення. Згодом думки про те, що перерозподіл доходів між багатими і бідними верствами населення посилював владу, доповнилися баченням того, що середній клас знищується через недостатність незалежних засобів, які опиняються в розпорядженні державної бюрократії. Водночас рівний розподіл доходів не може викликати людського прогресу, а за умов нерівномірного розподілу ресурсів на ринках факторів і виробництва присутні монополістичні елементи, що актуально в сучасному світі.

Подальші дослідження можуть стосуватися визначення факторів і ресурсів забезпечення діяльності сімейних домогосподарств та ролі й місця сімейних домогосподарств в економіці країни.

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнта залежності нації від міжнародної торгівлі

Показник	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
$Q_{вн}$, млн. грн.	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 586 915	1 988 544	2 383 182
$Q_{закор}$, млн. грн.	647 608	670 319	629 401	771 129	1 045 928	1 174 625
k_3 , %	2,01	2,09	2,33	2,06	1,90	2,03

Джерело: [5]

Таблиця 3

Розрахунок середньої схильності до імпорту

Показник	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
I , млн. грн.	733 526	791 844	764 730	826 764	1 083 438	1 323 127
Hd , млн. грн.	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 568 772	1 964 269	2 358 971
Ci	0,56	0,56	0,52	0,53	0,55	0,56

Джерело: [5]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа / А. Смит // Антология экономической мысли. – М., 1991. – С. 122.
2. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо // Антология экономической мысли. – М., 1991. – С. 397–443.
3. Барр Р. Политическая экономия: в 2 т. / Р. Барр; пер. с фр. – М.: Междунар. отношения, 1995 – . – Т. 2. – 752 с.
4. Вебер М. История хозяйства. Город / М. Вебер; пер. с нем.; под. ред. И. Гревса; коммент. Н. Саркитова, Г. Кучкова. – М.: КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2001. – 576 с.
5. Доходи та витрати населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua
6. Українці все менше зберігають заощадження в іноземній валюті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/ukrainsi_vse_menshe_zberigayut_zaoshchadzheniya_v_inozemniy_valyuti_20178.html
7. Якщо у нас профіцит платіжного балансу, чому ж у нас девальвація гривні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/mnenie/yakshcho-u-nas-profityt-platizhnoho-balansu-chomu-zh-u-nas-devalvatsiia-hryvni-290661.html>
8. Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу у 2016 році зріс до 3,4 млрд. дол. США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43242192&cat_id=55838
9. Ефекти простого і складного мультиплікаторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=486265>